

TARİXİN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ
METHODS OF TEACHING HISTORY

UOT372.894(47)Az

TARİX DƏRSLƏRİNDƏ LİDERLİK MODELƏRİ: HEYDƏR ƏLİYEV
NÜMUNƏSİNİN TƏRBİYƏVİ TƏSİRİ

Ülvi Anar oğlu Heydərov

SABAH qrupları, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin magistrantı

ORCID: 0009-0007-3016-2624

E-mail: lvhydrv@gmail.com

Açar sözlər: Heydər Əliyev, liderlik modeli, tarix dərsləri, şagirdlərin liderlik bacarıqları, milli dəyərlər

Ключевые слова: Гейдар Алиев, модель лидерства, уроки истории, лидерские качества учащихся, национальные ценности

Key words: Heydar Aliyev, leadership model, history lessons, students' leadership skills, national values

Tarix dərslərində liderlik modellərinin tədrisi, şagirdlərin təkcə tarixi hadisələri öyrənməsi ilə kifayətlənməyib, həm də onların analitik düşüncə, qərar qəbul etmə və liderlik bacarıqlarının inkişafına xidmət edir. Bu yanaşma, şagirdlərə keçmişin liderlərinin qərarlarını və strategiyalarını təhlil etməklə, müasir dövrdə liderlik anlayışını daha dərinlən anlamağa imkan yaradır. Beləliklə, tarix dərsləri vasitəsilə şagirdlərdə liderlik keyfiyyətlərinin formalaşdırılması, onların gələcəkdə cəmiyyətə faydalı liderlər kimi yetişməsinə zəmin hazırlayır [1, s. 203-206].

Heydər Əliyevin liderlik xüsusiyyətləri, onun uzaqgörənliyi, qətiyyəti və xalqına bağlılığı ilə seçilir. Onun siyasi fəaliyyəti və qərarları, şagirdlər üçün nümunəvi liderlik modeli təqdim edir. Heydər Əliyevin həyat və fəaliyyətinin tədrisi, şagirdlərdə vətənpərvərlik, məsuliyyət və milli dəyərlərə hörmət kimi keyfiyyətlərin aşılmasına kömək edir. Bu, onların tərbiyəvi inkişafına müsbət təsir göstərərək, gələcək nəsillərin milli şüur və liderlik bacarıqlarının formalaşmasına töhfə verir [2, 3, s. 209-212].

Liderlik, müəyyən məqsədlərə çatmaq üçün insanları motivasiya etmək, təsir etmək və yönəltmək prosesi kimi tərif edilir [12, s. 500-508]. Bu anlayış, yalnız şəxsi xüsusiyyətlərdən ibarət deyil, həm də davranış, vəziyyət və üslub kimi müxtəlif komponentlərdən ibarətdir. Məsələn, xüsusiyyətlər nəzəriyyəsi liderlərin doğuşdan müəyyən sabit keyfiyyətlərə malik olduqlarını irəli sürür; bu keyfiyyətlərə dürüstlük, özünə inam və intellektual qabiliyyətlər daxildir [7, s. 240-246]. Digər tərəfdən, davranış nəzəriyyəsi öyrənilə bilən və inkişaf etdirilə bilən liderlik bacarıqlarını vurğulayır, yəni liderlik davranışları vasitəsilə təkamül mümkündür [5, s. 520-524].

Bundan əlavə, situasiya nəzəriyyəsi iddia edir ki, liderlik üslubu müəyyən kontekst və komanda üzvlərinin hazırlıq səviyyəsinə görə dəyişir, yəni effektiv liderlik vəziyyətə uyğunlaşma bacarığından asılıdır [7, s. 240-246]. Nəhayət, transformasiya liderliyi və transaksiya liderliyi modelləri müasir idarəetmə və təhsil kontekstində geniş tətbiq olunur; transformasiya liderliyi modeli izləyicilərə ilham verərək onların potensialını ortaya çıxarmağa yönəlib, transaksisyaya

əsaslanan yanaşma isə mükafat və cəza mexanizmləri ilə idarəetməni təmin edir [4, s.237, 6, s. 620-625].

Təhsildə Liderlik Modellərinin Əhəmiyyəti özünəməxsusluğu ilə seçilir. Təhsil prosesində liderlik modellərinin tətbiqi, şagirdlərin yalnız akademik biliklər deyil, həm də həyatın müxtəlif sahələrində zəruri olan liderlik bacarıqlarını inkişaf etdirmək baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Liderlik bacarıqları, şagirdlərin tənqidi düşünmə, problem həll etmə və effektiv ünsiyyət qurma qabiliyyətlərini artırır [12, s. 500-508]. Belə bacarıqlar, onların gələcəkdə cəmiyyətə integrasiya olunmuş, məsuliyyətli və təşəbbüskar fərdlər kimi yetişməsinə şərait yaradır.

Məsələn, transformasiya liderliyi modeli, şagirdlərin öz potensiallarını aşkar etmələrinə, hədəflərinə çatmaq üçün motivasiya olmalarına və komanda şəraitində əməkdaşlıq etmələrinə imkan yaradır [4, s.237]. Eyni zamanda, transaksiyaya əsaslanan yanaşma, dəqiq gözləntilərin müəyyən olunması və nəticələrin qiymətləndirilməsi ilə şagirdlərin nailiyyətlərini artırmağa kömək edir [6, s. 620-625]. Bu yanaşmaların təhsil sisteminə integrasiyası, sinif mühitində liderlik dəyərlərinin aşılmasına və praktiki tətbiqlərin təşviqinə xidmət edir.

Təhsil müəssisələrində aparılan tədqiqatlar göstərir ki, liderlik modellərinin tədrisə integrasiyası şagirdlərin yalnız nəzəri biliklərini deyil, həm də sosial və emosional inkişaflarını stimullaşdırır [5, s. 520-524]. Bu cür integrasiya olunmuş tədris yanaşmaları, şagirdlərin gələcəkdə liderlik rolu üzərinə daha hazırlıqlı olmalarına və cəmiyyətin inkişafına müsbət təsir göstərmələrinə zəmin yaradır [12, s. 500-508].

Məktəb proqramlarında və dərslərlərində öz əksini tapan tarixi şəxsiyyətlər və onların fəaliyyətlərinin araşdırılması xüsusi diqqət mərkəzindədir. Həm Azərbaycan tarixi, həm də ümumi tarix fənlərinin 4-cü məzmun xətti olan Şəxsiyyət məzmun xətti bilavasitə şagirdlərin tərbiyə olunmasında, eləcə də mənəvi keyfiyyətlərinin formalaşmasında xüsusi rol oynayır. Müxtəlif şəxsiyyətlərin öyrənilməsi, onların fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi şagirdlər üçün maraqlı doğuran məqamlardan biridir. Bu şəxsiyyətlər içində ən çox diqqət çəkən və şagirdlərin həm 5-ci sinif, həm 9, həm də 11-ci siniflərdə öyrəndiyi mövzularda öz əksini tapan Heydər Əliyev və onun liderlik xüsusiyyətləri maraqlı və öyrədici mövzulardandır. Azərbaycanın müasir dövlətçiliyinin qurucusu və əsas liderlərindən biri kimi, liderlik üslubunun çoxşaxəliliyinə və dərinliyinə görə araşdırmalarda geniş yer almışdır. Onun liderlik üslubu aşağıdakı əsas xüsusiyyətlərlə seçilir:

Vizyon və strateji düşüncə: Heydər Əliyev, ölkəsinin gələcəyinə dair aydın və uzunmüddətli vizyon formalaşdırmış, strateji planlamaya böyük önəm vermişdir. Bu, onun liderlik modelində vacib yer tutur və müasir dövlət idarəçiliyində də aktualdır [9, s. 158].

Pragmatik yanaşma: Onun idarəetmə üslubunda real problemlərin praktik həllinə üstünlük verilməsi müşahidə olunur. İqtisadi və siyasi islahatlarda çevik və effektiv qərar qəbul etmə prinsipləri onun liderliyinin əsas elementlərindən biridir [10, s. 50-65].

Milli dəyərlərin qorunması və vətəndaşlıq mədəniyyəti: Heydər Əliyevin liderlik modelində milli dəyərlər və vətənpərvərlik böyük rol oynayır. O, ölkənin mədəni irsini, milli kimliyini və vətəndaşların məsuliyyət hissini inkişaf etdirməyə yönəlmiş addımlar atmışdır [11].

Bu xüsusiyyətlər onun liderlik modelinin əsasını təşkil edir və təkcə daxili siyasətdə deyil, həm də cəmiyyətin bütün sahələrində nümunəvi bir rol oynamasına səbəb olmuşdur.

Heydər Əliyevin liderlik modelində bir sıra prinsiplər özünəməxsus yer tutur:

Strateji planlaşdırma və risk idarəetməsi: Onun idarəetmə təcrübəsində strateji planlaşdırma, risklərin qiymətləndirilməsi və vaxtında müdaxilə prinsipləri mühüm yer tutur. Bu yanaşma, ölkənin sabit inkişafını təmin etmək üçün zəruri addımların atılmasına imkan verir [10, s. 50-65].

Konsensus və ictimai müqavilə: Heydər Əliyev, həm daxili, həm də beynəlxalq arenada qərar qəbul etmədə konsensus yaratmağa çalışmış, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri arasında qarşılıqlı inam və əməkdaşlığı təşviq etmişdir [9, s.158].

Innovasiya və dəyişikliklərin idarə edilməsi: Onun liderlik modelində innovativ yanaşmalar və dəyişiklikləri idarəetmə qabiliyyəti də nəzərə çarpır. Bu, müasir dünya siyasətində dinamik dəyişən şərtlərə uyğunlaşmaq üçün vacibdir.

Yuxarıda sadalanan prinsiplər şəxsiyyətin formalaşması üçün mühüm təsir edir və şagird kimliyinin formalaşmasında təkanverici qüvvədir. Bu baxımdan hər bir müəllim dərslərin planlaşdırılmasını həyata keçirərkən müxtəlif fəaliyyətləri şagirdlərə tapşırıq şəkilində verməyi nəzərdə tutmalı, nəticə almaqla tədris prosesinin keyfiyyətinə təsir göstərməlidir.

Tarix dərslərində Heydər Əliyevin nümunəsinin tədrisinə yönəlik dərslərin hazırlanması, onun liderlik xüsusiyyətlərini və idarəetmə prinsiplərini şagirdlərə ötürmək üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu dərslər yalnız tarixi məlumatın verilməsindən ibarət olmamalı, həm də şagirdlərin tənqidi düşünmə, müzakirə və analiz bacarıqlarını inkişaf etdirməyə yönəldilməlidir. Məsələn, dərslərinə Heydər Əliyevin strateji qərar qəbul etmə və risk idarəetməsi kimi əsas xüsusiyyətlərinin vurğulanması, onun nümunəsinin praktik tətbiqinə imkan yaradır [9, s.158, 10, s.50-65]. Eyni zamanda, dərslərinə interaktiv elementlərin daxil edilməsi – məsələn, qrup işləri, debat sessiyaları və layihə əsaslı fəaliyyətlər – şagirdlərin nümunəni daha dərindən mənimsəməsinə şərait yaradır.

Tədris metodları və fəaliyyətlər: Heydər Əliyev nümunəsinin tədrisində istifadə olunan metodlar və fəaliyyətlər, şagirdlərin fəal iştirakını təmin etməklə yanaşı, onların liderlik keyfiyyətlərini inkişaf etdirməyə yönəlib. Tədris metodlarına aşağıdakılar misal göstərilə bilər:

Müzakirə və analiz: Şagirdlərə Heydər Əliyevin siyasi fəaliyyətini və idarəetmə üsullarını əks etdirən tarixi sənədlərin, arxiv materiallarının və biografiografik mətnlərin təhlili tapşırıqlar. Bu metod, onların həm analitik, həm də tənqidi düşünmə bacarıqlarını gücləndirir [9, s.158].

Rol oyunları və simulyasiyalar: Sınıf daxilində keçirilən rol oyunları və simulyasiya fəaliyyətləri vasitəsilə şagirdlər, Heydər Əliyevin qərar qəbul etmə prosesini və liderlik strategiyalarını praktik şəkildə təcrübədən keçirə bilirlər [10, s. 50-65].

İnteraktiv seminarlar və debatlar: Şagirdlər arasında keçirilən interaktiv seminarlar və debat sessiyaları, onların öz fikirlərini ifadə etməsi və müxtəlif baxış bucaqları ilə tanış olması üçün effektiv vasitədir. Bu fəaliyyətlər, həmçinin, liderlik modellərinin real həyatda necə tətbiq olunduğunu anlamağa kömək.

Müəllimlər, hər bir mövzunun tədrisində olduğu kimi ümumilli lider Heydər Əliyevlə bağlı mövzuların tədrisində də mərkəzi rol oynayır və aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməyə diqqət ayırmalıdır:

Dərslərin hazırlanması və tətbiqi: Müəllimlər, Heydər Əliyevin liderlik xüsusiyyətlərini və prinsiplərini əks etdirən dərslərin hazırlayaraq, onları şagirdlərə uyğun şəkildə tətbiq edirlər. Bu prosesdə, müəllimlər həm nəzəri, həm də praktiki materiallardan istifadə edərək tədrisin keyfiyyətini artırırlar.

Fəaliyyətlərin koordinasiyası və idarə edilməsi: Sinifdə keçirilən müzakirələr, rol oyunları və digər interaktiv fəaliyyətlərin təşkil olunması müəllimlərin peşəkar bacarıqlarına əsaslanır. Onlar şagirdləri aktiv iştirak etməyə təşviq edərək, liderlik və məsuliyyət hissini inkişaf etdirirlər.

Motivasiya və dəstək: Müəllimlər, şagirdlərin fərdi potensialını aşkar etmək və inkişaf etdirmək üçün motivasiya verici və dəstəkləyici yanaşmalar tətbiq edirlər. Bu da şagirdlərin həm akademik, həm də şəxsi inkişafına müsbət təsir göstərir [4, s.237].

Beləliklə, müəllimlərin rolu yalnız bilik ötürməkdən ibarət olmayıb, həm də şagirdlərin tənqidi düşüncə, yaradıcılıq və liderlik qabiliyyətlərini inkişaf etdirməkdə mühüm yer tutur.

Tarix dərslərində Heydər Əliyevin nümunəsinin tədrisi şagirdlərin liderlik bacarıqlarının inkişafına birbaşa təsir göstərir. Şagirdlər, onun həyatından və idarəetmə prinsiplərindən ilham alaraq, qərar qəbul etmə, kritik düşüncə və strateji planlaşdırma kimi bacarıqları mənimsəyirlər. Məsələn, sinifdə keçirilən interaktiv müzakirələr, simulyasiya fəaliyyətləri və rol oyunları vasitəsilə şagirdlər Heydər Əliyevin liderlik yanaşmasını praktik şəkildə öyrənərək, öz liderlik potensialını inkişaf etdirirlər [7, s.244-246, 12, s.504-507]. Belə metodlar həm də şagirdlərin özünə inamını və məsuliyyət hissini gücləndirərək, onları gələcəkdə cəmiyyətin səmərəli rəhbərləri kimi formalaşdırmağa imkan yaradır. Araşdırmalar göstərir ki, tarixi liderlərin nümunələrinin tədrisi, şagirdlərin tənqidi düşüncə bacarıqlarını artırmaqla yanaşı, onların sosial və emosional inkişafına da müsbət təsir edir.

Heydər Əliyevin şəxsiyyəti və fəaliyyəti, yalnız liderlik bacarıqlarının inkişafına deyil, həm də vətənpərvərlik və milli dəyərlərin aşılmasına böyük töhfə verir. Onun ölkə üçün göstərdiyi xidmətlər, millətin birliyinə və inkişafına verdiyi töhfə, şagirdlərə milli kimlik və vətəndaşlıq şüurunun formalaşması üçün güclü nümunə təşkil edir. Tədris proqramlarına Heydər Əliyevin nailiyyətləri və onun rəhbərlik prinsiplərinin daxil edilməsi, şagirdlərin milli dəyərlərə hörmət və vətənpərvərlik hissini gücləndirir. Bu yanaşma interaktiv seminarlar, debatlar və layihə işləri vasitəsilə dəstəklənir ki, şagirdlər tarixi irsimizi və mədəniyyətimizi daha dərinlən anlaya bilsinlər. Nəticədə, Heydər Əliyev nümunəsinin tədrisi, şagirdlərin yalnız akademik inkişafına deyil, həm də milli mənsəbiyyət və sosial məsuliyyət kimi əsas dəyərlərin formalaşmasına da müsbət təsir göstərir.

Problemin aktuallığı. Ümumi təhsil müəssisələrində liderlik modellərinin tətbiqi müasir təhsil sisteminin qarşılaşdığı əsas problemlərdən biridir. Effektiv liderlik, məktəb mühiti, müəllimlərin motivasiyası və şagird nailiyyətləri baxımından mühüm rol oynayır. Bu kontekstdə, tarixi şəxsiyyətlərin liderlik modellərinin nümunə götürülməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Onların idarəetmə üsulları, qərarvermə bacarıqları və strateji yanaşmaları müasir təhsil rəhbərləri üçün qiymətli təcrübə və praktiki istiqamətlər təqdim edə bilər.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalənin elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, tarix dərslərində Heydər Əliyevin liderlik modelinin tətbiqi kontekstində şagirdlərin liderlik bacarıqlarının inkişafı və milli dəyərlərə bağlılığının gücləndirilməsi araşdırılır. Bu tədqiqat, Heydər Əliyevin siyasi və strateji idarəetmə təcrübəsinin tədris prosesində istifadəsinin şagirdlərin analitik düşüncə, qərarvermə və təşəbbüskarlıq kimi keyfiyyətlərinə necə təsir etdiyini öyrənir. Bundan əlavə, məqalə Heydər Əliyevin irsinin təhsil sistemində daha effektiv şəkildə mənimsənilməsi üçün innovativ pedaqoji yanaşmaları və metodları təklif edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə əldə edilən nəticələr və təklif edilən metodlar ümumi təhsil müəssisələrində tarix dərslərinin liderlik üslubunda təşkil edilməsində praktik rol oynaya bilər.

Ədəbiyyat

1. <https://www.nmi.edu.az/wp-content/uploads/2023/05/Kurikulum-2020-hazir.pdf>
2. <https://science.gov.az/az/news/open/25054>
3. <https://kitabxana.net/files/books/file/1734599025.pdf> s.209-212.
4. Avolio, B. J., & Yammarino, F. J. (Eds.). (2013). Transformational and charismatic leadership: The road ahead (10th Anniversary ed.). Emerald Group Publishing. 237 s.
5. Bass, B. M., & Bass, R. (2008). The Bass handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications (4th ed.). Free Press. 520-524 s.
6. Burns, J. M. Leadership. Harper & Row. 620-625 s. 1978.
7. Yukl, G. (2013). Leadership in organizations (8th ed.). 240-246 s.
8. Aliyev, H. Heydər Əliyev: Liderlik və İdeologiya. Bakı: Nəşriyyat. 2005.
9. Hüseynov, R. Heydər Əliyevin liderlik üslubu və onun müasir siyasətə təsiri. Bakı: Elm Nəşriyyatı. 158 s. 2010.
10. Məmmədov, A. Heydər Əliyevin liderlik modelinin analizi // Azərbaycan Təhsil Jurnalı, 4, 50–65. s, 2012.
11. Quliyev, N. Heydər Əliyev və liderlik fenomeni. Bakı: Təhsil və Mədəniyyət Nəşriyyatı, 2015.
12. Northouse, P. G. Leadership: Theory and practice (8th ed.). Sage Publications. 500-508 s. 2018.

У.А. Гейдаров

Модели лидерства на уроках истории: образовательное воздействие примера Гейдара Алиева Резюме

В статье рассматривается влияние применения модели лидерства Гейдара Алиева на уроках истории на развитие лидерских качеств и формирование национальных ценностей у учащихся. В статье подчеркивается, что интеграция видения Гейдара Алиева, стратегического мышления и прагматичного стиля управления в учебную программу играет важную роль в развитии критического мышления, ответственности и социальной осведомленности учащихся. В то же время отмечается, что преподаватели могут более эффективно донести эту модель до учащихся, используя такие методы, как интерактивные планы уроков, ролевые игры и дебаты. В результате применение примера Гейдара Алиева на уроках истории создает условия для усиления как академических, так и воспитательных качеств в системе образования.

U.A. Heydarov

**Leadership models in history lessons: educational impact of
the example of Heydar Aliyev
Summary**

This article examines the impact of applying the leadership model of Heydar Aliyev in history lessons on the development of leadership skills and the formation of national values in students. The article emphasizes that the integration of Heydar Aliyev's vision, strategic thinking, and pragmatic management style into the curriculum plays an important role in the development of students' critical thinking, responsibility, and social awareness. At the same time, it is noted that teachers can more effectively convey this model to students by using methods such as interactive lesson plans, role-playing games, and debates. As a result, the application of Heydar Aliyev's example in history lessons creates conditions for strengthening both academic and educational qualities in the education system.

Redaksiyaya daxil olub: 17.02.2025